

ДРОЗДОВ Олександр Михайлович

професор, доктор юридичних наук,
заслужений юрист України, адвокат,
член Комісії з питань правової реформи при
Президентові України,
член Апеляційної палати НАЗЯВО,
член Науково-консультативних рад при
Конституційному Суді України та Верховному Суді,
почесний професор кафедри кримінального права та
кримінології, міжнародного публічного права та
міжнародних відносин Юридичного факультету
Університету Барселони,
адвокат-партнер Адвокатського об'єднання «Лапчинський та партнери»
(м. Барселона, Королівство Іспанія)
професор кафедри кримінально-правових та
адміністративно-правових дисциплін Юридичного факультету
ПВНЗ «МЕГУ імені академіка Степана Дем'янчука»,
(м. Рівне, Україна)
доцент кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(м. Харків, Україна)

ДРОЗДОВА Олена Валеріївна

доцентка, кандидатка юридичних наук, адвокатка,

почесна професорка кафедри кримінального права та
кримінології, міжнародного публічного права та
міжнародних відносин Юридичного факультету
Університету Барселони
(м. Барселона, Королівство Іспанія)
доцентка кафедри кримінально-правових та
адміністративно-правових дисциплін Юридичного факультету
ПВНЗ «МЕГУ імені академіка Степана Дем'янчука»,
(м. Рівне, Україна)

ПОВНА ЗАБОРОНА КУРІННЯ У В'ЯЗНИЦЯХ ЯК ВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ: АНАЛІЗ СПРАВИ VAINIK ТА ІНШІ ПРОТИ ЕСТОНІЇ

Антитютюнова політика закономірно поширюється на місця несвободи. Водночас в'язниця є фактичним «домом» ув'язненого, де зберігається мінімальний простір особистої автономії. Рішення у справі Vainik та інші проти Естонії встановлює межу між дозволеними обмеженнями та повною забороною, підкреслюючи, що без оцінки впливу на автономію абсолютна заборона не відповідає тесту «необхідності в демократичному суспільстві».

У 2025 році Палата ЄСПЛ у справі Vainik та інші проти Естонії вперше прямо оцінила абсолютну заборону куріння у в'язницях крізь призму статті 8 Конвенції. На тлі позбавлення волі тюрма є фактичним «домом» ув'язненого, де зберігається мінімальний простір особистої автономії. Суд визнав, що запроваджена 01.10.2017 р. в Естонії повна заборона куріння, прийнята підзаконним актом та внутрішніми правилами окремої в'язниці без парламентського обговорення і без оцінки впливу на автономію курців, виходить за межі розсуду щодо регулювання куріння у місцях несвободи. Легітимні цілі держави — захист здоров'я некурців від пасивного куріння, безпека і порядок, запобігання пожежам і використанню сигарет як «внутрішньої валюти» — Суд не поставив під сумнів; втім обраний інструмент виявився надмірним через відсутність аналізу життєздатних альтернатив (спеціальні зони, сегрегація курців/некурців, дозвіл лише назовні) та

неусвідомлення «житлового» виміру тюрми як простору приватного життя. Окремі думки розкривають методологічну напругу: від застережень проти «інфляції» статті 8 і перетворення звичок на «основні права» до підкреслення того, що якість процедури (парламентський/судовий контроль) і доказовість управлінських вигод мають визначальний характер. У статті реконструйовано пропорційнісну логіку рішення, уточнено межі розсуду за відсутності європейського консенсусу та запропоновано триетапний тест для оцінки загальних заборон у місцях несвободи: (1) оцінка впливу на автономію і розгляд менш обтяжливих альтернатив; (2) належна процедура ухвалення (рівень акта, інклюзивні консультації, інтенсивність судового контролю); (3) емпірична підтвердженість цілей безпеки/здоров'я та реальна ефективність. Запропонований підхід придатний для оцінки й інших blanket-заборон (еле...

Фактичний і процесуальний контекст

Справа **Vainik та інші проти Естонії** (заяви № 17982/21 та ще 3 заяви) стосувалася повної заборони куріння у в'язницях Естонії з жовтня 2017 року. Четверо заявників у цій справі, які на той час відбували покарання, скаржилися і на саму заборону, і на симптоми відміни, яких вони зазнали.

У сьогоднішньому **рішенні Палати** у справі Європейський суд з прав людини постановив **більшістю 4 голосів проти 3**, що мало місце порушення статті **8** (право на повагу до приватного і сімейного життя) Конвенції щодо трьох із заявників.

Суд встановив, що поняття **особистої автономії** та можливість робити **вибір щодо власного життя і здоров'я** є центральними у цій справі. У контексті вже обмеженої особистої автономії **свобода ув'язнених самостійно вирішувати** — зокрема, чи курити — є для них особливо цінною.

Водночас під час запровадження заборони **взагалі не було здійснено оцінки** впливу на особисту автономію ув'язнених, які курять. Така всеосяжна й абсолютна заборона **не була виправданою** та **вийшла за межі** значної сфери розсуду Естонії щодо регулювання куріння у в'язницях.

Суд зауважив, що раніше вже розглядав справи про куріння у в'язницях з **протилежного ракурсу** — пасивного куріння, — але **вперше** оцінив наслідки **повної заборони** куріння з точки зору ув'язнених із **довгостроковою**

звичкою до куріння. Юридичний огляд цієї справи буде доступний у базі даних HUDOC (посилання).

Основні факти

Заявники — **Rene Vainik, Denis Lvov і Dmitri Tsajun**, троє громадян Естонії, та **Nikolai Smeljov**, громадянство якого невідоме. Усі вони — **довгострокові курці** і перебували у місцях позбавлення волі на момент набрання чинності заборонаю на куріння в Естонії — **1 жовтня 2017 року**.

Міністр юстиції запровадив заборону шляхом внесення змін до **Правил внутрішнього розпорядку в'язниць. В'язниця Viru (Viru Prison)**, де перебували заявники, змінила свої правила внутрішнього розпорядку, **повністю заборонивши куріння** на своїй території.

Усі четверо заявників оскаржували заборону в національних судах, утім **безуспішно**.

Зокрема, провадження з **конституційного контролю** було ініційовано у справах двох останніх заявників, і у **2019 році Верховний суд Естонії** визнав заборону **конституційною**. Верховний суд погодився, що повна заборона куріння **втручається** у право **власності** та на **самореалізацію**, однак вона є необхідною для **захисту здоров'я некурців та безпеки у в'язниці** (включно з ризиком **пожежі** та використанням **сигарет як нелегальної валюти**). Суд також вважав, що **менш обмежувальні заходи** — як-от спеціальні кімнати для куріння, розділення курців і некурців або дозволення куріння лише надворі — **не були б такими ефективними**, як повна заборона. Крім того, **лікування та консультивання** щодо симптомів відміни надавалися у разі, якщо ув'язнений припиняв курити.

У **2021 році** Верховний суд відмовив у відкритті провадження за **касаційними скаргами** двох останніх заявників. Тим часом провадження, ініційовані двома іншими заявниками і **призупинені** до завершення конституційного контролю, було поновлено. **Тартуський адміністративний суд** відхилив скаргу пана **Lvov**, а вимогу пана **Vainik** визнав **без перспектив на успіх**, і це рішення він **не оскаржив**. Верховний суд відмовив у розгляді подальшої **касаційної скарги** пана **Lvov**.

Посилаючись на **статтю 3** (заборона нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження) та **статтю 8** (право на повагу до приватного і сімейного

життя), заявники скаржилися як на **саму заборону**, так і на **симптоми відміни** — зокрема, **набір ваги, проблеми зі сном, депресію та тривогу**.

Пани **Tsajun і Smeljov** також стверджували, що їм **не пропонували терапію замісниками нікотину** для подолання симптомів відміни.

Заяви було подано до ЄСПЛ у **різні дати 2021 року**.

Рішення Суду

По-перше, Суд визнав **скаргу пана Vainik неприйнятною** через **невикористання** національних засобів юридичного захисту (див. FAQ). Він не оскаржив рішення, яким його вимогу було визнано такою, що **не має перспектив на успіх**, а подальші процесуальні кроки, яких він ужив, Суд не розцінив як **ефективне використання** національних засобів захисту.

Суд також визнав **неприйнятними** скарги за **статтею 3**. Навіть якщо відмова від куріння спричинила певний **стрес чи страждання**, вони **не досягли мінімального порогу серйозності**, необхідного для застосування статті 3.

Пани **Tsajun і Smeljov** не стверджували у національних провадженнях, що **не отримали належного лікування** для подолання симптомів відміни. Вони також **не надали** Суду доказів того, що **просили лікування чи консультування**, або що такі запити було **відхилено**.

Водночас Суд погодився, що **вибір курити** та питання надання **лікування** для боротьби з симптомами відміни **охоплюються сферою** права на повагу до **приватного життя**. Отже, **стаття 8 є застосовною** у цій справі.

Надалі Суд встановив, що заборона куріння **становила втручання** у право трьох решти заявників на повагу до приватного життя, однак таке втручання було спрямоване на **захист інших осіб від пасивного куріння**.

Разом із тим заборона **не була предметом прямого парламентського розгляду та дебатів**. Вона постала як наслідок поєднання **міністерського регламенту та правил внутрішнього розпорядку** в'язниці Віру.

Крім того, національний аналіз зосереджувався на **захисті здоров'я, безпеці у в'язниці та можливості консультування і лікування**. Обговорення зовсім **не**

врахувало аспект **особистої автономії**, разом зі **свободою вибору** ув'язнених у питаннях, що стосуються їхнього **власного тіла та здоров'я**.

Суд також зазначив, що куріння тютюну залишається **законним** для осіб, які перебувають на волі, і що **консенсусу** між державами-учасницями щодо необхідності **забороняти куріння у в'язницях немає**. Хоча **межі розсуду держав** у регулюванні куріння у в'язницях є **значними**, вони **не безмежні**.

Отже, така **всеосяжна й абсолютна заборона**, запроваджена **без оцінки** впливу на **особисту автономію** ув'язнених-курців, **не була виправданою та перевищила свободу розсуду** Естонії у вирішенні цих питань.

Ухвалюючи це рішення, Суд був чутливий до **контексту вже обмеженої особистої автономії** ув'язнених і до того, що **свобода самостійно вирішувати** — наприклад, чи курити — є для них **особливо цінною**.

ЄСПЛ дійшов висновку, що мало місце **порушення статті 8**.

Ratio decidendi більшої

- Сфера захисту: куріння як елемент приватного життя (residual autonomy) ув'язнених.
- Легітимні цілі: захист здоров'я інших, безпека і порядок; їх легітимність не заперечується.
- Необхідність/пропорційність: відсутність парламентського обговорення та оцінки впливу на автономію; абсолютність заборони без розгляду менш обтяжливих альтернатив.

Окремі думки: контури дискусії

— Суддя Zünd (збіжна): повна заборона є зайвою; можливі менш інтервенційні рішення.

— Суддя Arnardóttir (збіжна): «житловий» вимір тюрми; брак парламентського обговорення.

— Судді Roosma та Ní Raifeartaigh (частково розбіжна): широка межа розсуду в питаннях охорони здоров'я та безпеки; достатність нацпроцесу.

— Суддя Pavli (частково розбіжна): остерігається «створення» нового права на куріння у в'язниці; потенційна релевантність вимог щодо лікування абстиненції.

— Суддя Serghides: незгода з відсутністю компенсації немайнової шкоди.

а) ОКРЕМА ЗБІЖНА ДУМКА СУДДІ ZÜND

Я погоджуюся з результатом і мотивами рішення. Пишу окремо, щоб підкреслити засадничі принципи.

Ув'язнені зберігають усі основоположні права і свободи, гарантовані Конвенцією, за винятком права на свободу. Це включає право на повагу до приватного життя, захищене статтею 8. Приватне життя забезпечує особі сферу, у межах якої вона може вільно прагнути до самореалізації своєї особистості та здійснення особистої автономії.

Ця сфера ухвалення рішень щодо того, як особа бажає жити, набуває ще більшої ваги, якщо внаслідок законно застосованого тримання під вартою вона не користується правом на свободу.

Обмеження права на приватне життя можуть бути виправдані міркуваннями необхідності, невід'ємно пов'язаними з належним функціонуванням установи виконання покарань.

У цьому контексті для захисту від пасивного куріння може бути необхідним заборонити куріння у камерах, які спільно займають особи з різними звичками, або, як альтернатива, розділяти курців і некурців. Такі заходи виправдані захистом здоров'я та прав інших осіб.

Втім повну заборону куріння виправдати не можна, адже принаймні можливо передбачити окреме місце — у приміщенні чи просто неба, — де курці час від часу мали б можливість палити тютюн.

У демократичному суспільстві немає потреби повністю забороняти куріння. Існують менш інтвенційні рішення. Саме тому, на мою думку, якість «закону»

не є тут вирішальною — тобто не має значення, чи встановлено заборону актом парламенту, чи лише внутрішніми тюремними правилами.

(b) ОКРЕМА ЗБІЖНА ДУМКА СУДДІ ARNARDÓTTIR

Я в принципі погоджуюся з міркуваннями та висновками більшості. Пишу окремо лише для того, щоб підкреслити деякі додаткові елементи, які дають мені змогу це зробити.

По-перше, відзначу, що стаття 8 Рамкової конвенції ВООЗ із боротьби проти тютюну обмежує зобов'язання держав-учасниць щодо захисту від впливу тютюнового диму закладами праці в приміщеннях, громадським транспортом, закритими громадськими місцями та, за потреби, іншими громадськими місцями. В'язниці, однак, забезпечують ув'язненим їхнє звичне місце проживання, тобто простір, у якому вони мають право здійснювати своє приватне життя та автономію. Хоча «слід уважно враховувати», що в'язниці також є місцем роботи інших осіб (див. Додаток до Рекомендації Ради Європейського Союзу від 30 листопада 2009 року щодо середовищ, вільних від тютюнового диму, 2009/C 296/02), немає підстав вважати за міжнародним та європейським правом, що боротьба з впливом тютюнового диму поширюється на відкриті території у в'язницях, де куріння справді було дозволене в Естонії до запровадження повної заборони. Як підкреслено в міркуваннях більшості, також немає консенсусу в національному праві держав-учасниць Конвенції щодо потреби повністю забороняти куріння у в'язницях.

Відповідно до §§ 29–31 Закону Естонії про тютюн 2005 року куріння дозволене у визначених кімнатах для куріння в різних закладах, зокрема у приміщеннях державних і муніципальних органів, в установах вищої освіти і культури, у дозвіллевих та спортивних центрах і в секторі охорони здоров'я. Воно також загалом дозволене просто неба та в межах приватних помешкань. Куріння у в'язницях, однак, прямо не регулюється цим Законом. 2015 року Міністерство соціальних справ підготувало пропозиції щодо внесення змін до Закону з метою запровадження повної заборони куріння у в'язницях. Канцлер юстиції виступив проти цієї пропозиції, її було відкинуто і ніколи не подано до парламенту (див. §§ 74–76 рішення). Втім уже 2016 року, лише за рік потому, міністр юстиції розпочав роботу над внесенням змін до Внутрішніх правил в'язниць з метою запровадження тієї ж заборони (див. § 77 рішення).

Суд зазначав, що для визначення пропорційності таких загальних заходів необхідно насамперед оцінювати базові законодавчі рішення. Якість парламентського та судового перегляду необхідності такого заходу має особливе значення у цьому контексті, зокрема для визначення меж розсуду (див. *Animal Defenders International v. the United Kingdom* [GC], № 48876/08, § 108, ECHR 2013 (витяги)). Я погоджуюся з більшістю, що міркування Верховного суду Естонії були проблематичними. Зазначу, що він жодним змістовним чином не торкнувся поняття особистої автономії, яке лежить в основі тлумачення статті 8 Конвенції та передбачає, навіть у вже обмеженому середовищі в'язниці, певну свободу ув'язнених вирішувати питання, що стосуються їхнього приватного життя, включно з власним тілом і здоров'ям, наскільки це можливо відповідно до умов життя на волі (пор. *Chocholáč v. Slovakia*, № 81292/17, § 68, 7 липня 2022 року, та *Biržietis v. Lithuania*, № 49304/09, § 57, 14 червня 2016 року; див. також «Правила Нельсона Манделі» та Європейські тюремні правила, розглянуті в §§ 80–82 рішення). На мою думку, однак, не менш важливо, що повну заборону куріння у в'язницях було запроваджено виконавчим регулюванням і отже її ніколи не піддано плюралістичній парламентській дискусії, яка дозволила б ретельніше збалансувати на національному рівні всі конкуруючі інтереси.

З огляду на наведені міркування я можу дійти висновку, що національні органи не навели доречних і достатніх підстав для абсолютної заборони куріння у в'язницях і тим самим перевищили межі розсуду, надані їм Конвенцією.

(c) СПІЛЬНА ЧАСТКОВО НЕЗГОДНА ОКРЕМА ДУМКА СУДДІВ ROOSMA ТА NÍ RAIFEARTAIGH

Ми значною мірою поділяємо міркування судді Pavli, але з певними ваганнями проголосували за визнання прийнятності скарги за статтею 8 Конвенції. Водночас ми з повагою, але твердо не погоджуємося з більшістю щодо висновку про порушення статті 8 у цій справі з причин, наведених нижче; справді, кілька доводів, висунутих суддею Pavli, можна також розглядати як такі, що схиляють до висновку про відсутність порушення по суті. Наша незгода з більшістю стосується застосування критерію «необхідності в демократичному суспільстві».

(a) Попередні та контекстуальні зауваги

Розпочнемо з кількох попередніх і контекстуальних зауваг. По-перше, заборона куріння в естонських в'язницях не була ухвалена раптово або без попереднього повідомлення. Навпаки, починаючи з 2010 року куріння було обмежено відкритими територіями, а згодом кількість сигарет на день поступово скорочували до повної заборони з 1 жовтня 2017 року. Органи влади супроводжували заборону підтримувальними заходами, такими як можливість медичного лікування та консультування для тих, хто переживав нікотинову абстиненцію. Суд одностайно визнав скаргу за статтею 3 у цій справі неприйнятною, тож ми маємо справу з правами заявників виключно в межах статті 8. По-друге, практика Суду встановила, що органи влади зобов'язані згідно зі статтею 3 Конвенції захищати здоров'я некурців-ув'язнених від наслідків пасивного куріння. По-третє, хоча між правами, закріпленими Конвенцією, немає формальної ієрархії, стаття 3 є недоговореною, тоді як стаття 8 може підлягати обмеженням відповідно до її пункту 2. Це означає, що зобов'язання держави за статтею 3 щодо некурців-ув'язнених можуть залишати їй відносно обмежений простір для маневру щодо прав за статтею 8 решти ув'язнених. Це також означає, що вразливість ув'язнених, яка часто є ключовим моментом у справах за статтями 3 і 8, тут не є такою однозначною, адже ув'язнені, які не бажають піддаватися пасивному курінню, становлять вразливу підгрупу вже вразливої сукупності — всього тюремного населення. По-четверте, загалом Суд вважав, що питання політики у сфері охорони здоров'я (і громадського здоров'я) за своєю суттю належать до меж розсуду національних органів, які найліпше спроможні оцінювати пріоритети, використання ресурсів і суспільні потреби (див. *Hristozov and Others v. Bulgaria*, №№ 47039/11 і 358/12, § 119, ECHR 2012 (витяги); *Vavříčka and Others*, там само, §§ 274 і 280; а також *Communauté genevoise d'action syndicale (CGAS) v. Switzerland [GC]*, № 21881/20, § 160, 27 листопада 2023 року). Нарешті, межі розсуду держави зазвичай є широкими, якщо необхідно збалансувати конкуруючі приватні та публічні інтереси або права за Конвенцією (див., наприклад, *Evans v. the United Kingdom [GC]*, № 6339/05, § 77, ECHR 2007-I, з подальшими посиланнями). Усі ці чинники мають значення для аналізу пропорційності і меж розсуду у цій справі, до яких ми зараз звертаємося.

Аналізуючи «необхідність у демократичному суспільстві», більшість, схоже, надає істотної ваги відсутності парламентського контролю до запровадження заборони на куріння (див. §§ 153 і 157). На нашу думку, таке наголошення дещо недоречно з наведених нижче причин. У рішенні також стверджується, що пропорційнісний аналіз національних органів був недостатнім, оскільки він розглядав позицію

ув'язнених лише з точки зору обмеженого (фізичного) впливу заборони з огляду на симптоми відміни та можливість консультування і лікування, а «розуміння особистої автономії разом із важливістю свободи вибору ув'язнених у вирішенні питань, що стосуються їхнього власного тіла і здоров'я», начебто, «було зовсім відсутнім у національному обговоренні», тоді як у пояснювальній записці до проєкту регулювання це було представлено лише як «вияв тюремної субкультури, а не здійснення вибору» (див. § 169). Вважаємо, що це не цілком справедливий підсумок проведеного на національному рівні аналізу, про що — нижче. Ми хочемо розвинути ці два питання, а також навести додаткові підстави, чому вважаємо, що порушення прав заявників за статтею 8 у цій справі не було.

(b) Значення парламентського контролю — або його відсутності

Коли на національному рівні запроваджують захід, що обмежує право або свободу за Конвенцією, зазвичай він є результатом певної комбінації процесів у виконавчій, парламентській та/або судовій сферах. На нашу думку, практика Суду встановлює, що, з огляду на принцип субсидіарності, належить перевіряти, чи були належним чином зважені відповідні права та інтереси за Конвенцією під час національних процесів у їх сукупності. Було б помилкою надавати надмірного значення якійсь одній стадії, наприклад тому, чи здійснювався парламентський контроль заходу і якою мірою. Звісно, у разі сумнівів підготовчі матеріали й парламентські дебати можуть пролити світло на цілі обмеження, оцінку можливих альтернатив і балансування різних прав та інтересів. Якщо ж на парламентському рівні проведено особливо добрий аналіз на відповідність Конвенції, це також може значно допомогти в оцінці національного процесу. Втім не можна випускати з уваги таке.

По-перше, Суд послідовно виявляє велику деференцію до рівня внутрішнього нормативного акта, необхідного для запровадження обмеження, — чи то Конституція, закон, чи акт (центральної, регіональної або місцевої) влади, або судова практика (див., як останній приклад, *Mikyas and Others v. Belgium (dec.)*, № 50681/20, § 55, 9 квітня 2024 року, де носіння ісламської хустки у школах було заборонено регламентом, що імплементував циркуляр, ухвалений Радою державної освіти Фламандської спільноти; *Leyla Şahin v. Turkey [GC]*, № 44774/98, §§ 84–98, ECHR 2005-XI, де подібну заборону запровадили циркуляром проректора університету; або *Humpert and Others v. Germany [GC]*, №№ 59433/18 та ще 3, §§ 116–117, 14 грудня 2023 року, де традиційні принципи державної служби, як їх тлумачили національні суди, відіграли важливу роль). Суд завжди

розумів термін «закон» у «матеріальному», а не «формальному» значенні (див. Leyla Şahin, там само, § 88). До того ж Конвенція не встановлює правил, який акт має ухвалюватися на якому рівні у внутрішньому правопорядку. Це питання внутрішнього суверенного устрою держави, і Суд не може проводити інтенсивну перевірку того, чи ухвалено конкретний акт на належному рівні внутрішнього конституційного порядку. На додачу до аргументу суверенітету, Суд просто не має достатніх можливостей для дослідження організаційних структур різних країн. Зазвичай питання, що є «законом», розглядають у межах аналізу «відповідності закону», тобто чи було обмеження «встановлене законом». Висновок, що обмеження «встановлене законом» (як у § 154 рішення в цій справі), не надто узгоджується з позицією про недостатність парламентського контролю через підзаконний рівень відповідного заходу (див. § 167 рішення), до якої дійшли у ході аналізу пропорційності. У цій справі Верховний суд детально проаналізував формальну конституційність відповідного регулювання (див. §§ 28–33 рішення), і більшість не сумнівається у його висновку (див. § 167). Втім залишається фактом, що більшість спиралася на відсутність парламентського перегляду й дебатів, дійшовши остаточного висновку про порушення статті 8 (там само).

По-друге, у межах аналізу «необхідності в демократичному суспільстві» особливо важливо, чи було зважено національними органами відповідні інтереси за Конвенцією з урахуванням усієї сукупності процесів — виконавчих, законодавчих і судових. У справі *Animal Defenders International v. the United Kingdom* ([GC], № 48876/08, § 108, ECHR 2013 (витяги)) Суд наголосив на важливості якості парламентського та судового перегляду необхідності загального заходу. У справі *Humpert and Others* (там само, § 146), застосовуючи підхід із *Animal Defenders International*, Суд послався на «переконливі ... обґрунтування загального заходу» і виявив їх не у парламентських дебатах, а у ґрунтовній оцінці національних судів.

Функція парламентського перегляду та дебатів полягає не лише в наданні обмеженню більшої демократичної легітимності. Їхня важливість, якщо вони відбуваються, у створенні можливості для поглибленого аналізу мотивів обмеження, оцінки його можливих наслідків, розгляду альтернатив та балансування прав і інтересів. Якщо це зроблено належним чином, не повинно, у принципі, бути суттєвої різниці у підсумку перед цим Судом залежно від того, чи готувалися пояснювальні матеріали до парламентського закону чи до міністерського регламенту. У цій справі внесенню змін до Внутрішніх правил в'язниць передував аналіз, відображений у пояснювальній записці (див. §§ 50–66

рішення; пор. з мотивацією у рішенні про запровадження обмеження у справі *Mikyas and Others*, там само, § 6). Ба більше, хоча, без сумніву, додаткова політична легітимність походить від того, що відбулися парламентські дебати, цей Суд має бути обережним, застосовуючи аргумент «якості парламентського перегляду» в оцінці пропорційності заходу. Це породжує питання, чи сам по собі факт підвищеної політичної уваги і, можливо, суперечливості, у супроводі численних доповідей і дебатів, має неодмінно мати більшу вагу (детальний критичний аналіз див. в окремих думках судді Kūris та суддів Wojtyczek і Paczolay у справі *L.B. v. Hungary* ([GC], № 36345/16, 9 березня 2023 року)), і чи є міжпартійна підтримка беззаперечним козирем, що легітимізує обмеження основного права (див. розмежування, зокрема, між ухваленням парламентом простою більшістю всупереч серйозним запереченням і міжпартійною підтримкою у парламенті в окремій думці судді Sajó у справі *Parrillo v. Italy* [GC], № 46470/11, ECHR 2015). Не можна забувати, що рішення більшості не завжди шанують права, захищені Конвенцією. На нашу думку, фундаментально важливим є те, щоб балансування інтересів на національному рівні у цілому (з урахуванням виконавчих, законодавчих і судових процесів у їх сукупності) здійснювалося відповідно до релевантних норм і прав за Конвенцією.

По-третє, загальні заходи, включно із заходами, які на перший погляд виглядають як всеосяжні заборони, можуть функціонувати по-різному в різних правових системах; порівн. результати у справах *Hirst v. the United Kingdom (no. 2)* ([GC], № 74025/01, ECHR 2005-IX) і *Kalda v. Estonia (no. 2)*, № 14581/20, 6 грудня 2022 року. У *Kalda*, яка також стосувалася всеосяжної заборони права голосу ув'язнених, Суд не встановив порушення статті 3 Протоколу № 1 саме з огляду на можливість дієвої оцінки конституційності заходу та індивідуальних обставин заявника національними судами в конституційному провадженні. Хоча індивідуальні обставини заявників у цій справі відігравали меншу роль у національному аналізі допустимості обмеження, роль естонських судів залишалася тією ж, зокрема Верховного суду, який як конституційний суд має повноваження скасовувати як регламенти, так і акти Рійгікогу. Вартим уваги є те, що хоч Верховний суд і вважав, що як окремі адміністрації в'язниць, так і міністр юстиції мають спеціальні знання і досвід у відповідній сфері та, отже, користуються широкими межами розсуду при оцінці небезпечності різних предметів у тюремному середовищі (див. § 29 рішення), все ж не можна стверджувати, що національні суди виявили високий рівень деференції до правотворця, подібний до того, який Суд констатував у справах *Animal Defenders*

International (там само, § 115) або *Chocholáč v. Slovakia* (№ 81292/17, §§ 73–77, 7 липня 2022 року). Наведені елементи підкреслюють, що Суд має і фактично оцінює національні процеси ухвалення рішень — чи то на парламентському, чи регуляторному, чи судовому рівні — у їх сукупності та взаємозв'язку. Іншими словами, відсутність (грунтового) парламентського перегляду в цій справі не обов'язково має істотно підтримувати висновок, що конкретне обмеження перевищило межі розсуду держави.

(с) Пропорційність

Переходимо до аналізу пропорційності, який фактично здійснювався на національному рівні. Нагадаємо, що заборона куріння у цій справі пройшла дві фази: виконавчий процес, а потім судовий контроль. На першому етапі проект регламенту про внесення змін до Регламенту № 72 міністра юстиції про Внутрішні правила в'язниць супроводжувався ґрунтовною пояснювальною запискою, що стосувалася конституційності запропонованої заборони (зокрема зважування можливих альтернатив) і її соціально-економічного впливу на відповідних акторів (див. §§ 50–66 рішення). Канцлер юстиції, діючи як охоронець конституційності та надаючи критичні висновки щодо початкового законопроєкту, а згодом — щодо проєкту регламенту про внесення змін до Внутрішніх правил (див. §§ 74–77 рішення), може вважатися такою, що суттєво долучилася до обговорення необхідності заборони куріння у в'язницях до її прийняття.

Другий етап відбувся після запровадження і набрання чинності заборонаю — у формі провадження з конституційного контролю (див. §§ 24–39 рішення). У тих провадженнях, окрім заявників у тій справі та в'язниці Віру, свої висновки щодо конституційності заборони надали Канцлер юстиції, міністр юстиції та міністр соціальних справ. У своєму рішенні Верховний суд детально розглянув формальну та матеріальну конституційність заборони куріння. На першому етапі аналізу Верховний суд підтвердив, що міністр юстиції діяв у межах Закону про позбавлення волі, запровадивши заборону у Внутрішніх правилах. Зміст цього аналізу має значення і для наступного — хоч він і здійснювався як перевірка *ultra/intra vires*, — адже створює контекст для подальшого етапу оцінки пропорційності та включає визначення цілей заборони, які збережено на другому етапі. Як видно з §§ 29–32 рішення Суду, Верховний суд вважав, що терміни «безпека людей» і «охорона правопорядку та безпеки у в'язниці» у § 15(2) Закону про позбавлення волі означали, що будь-яка заборона предметів у в'язниці має служити цілям покарання, відповідати поняттю людської гідності і не спричиняти

ув'язненим зайвих страждань або тривоги (див. § 29). Мета включала: (a) захист некурців від пасивного куріння (§ 30); (b) запобігання ризику пожежі у в'язниці (§ 32); і (c) запобігання використанню сигарет як незаконної «валюти» та, опосередковано, поширенню боргових відносин і кримінального середовища (§ 32). Допустима мета не охоплювала, однак, (d) звільнення курців-ув'язнених від нікотинової залежності (§ 31); або (e) економію публічних ресурсів як таку, хоча ресурси були певною мірою релевантними (див. §§ 31 і 32 щодо значення ресурсів). Щодо (d) Верховний суд постановив, що цілі покарання не включають запобігання будь-якій самошкідливій діяльності, здійснюваній свідомо і за власною волею. Це узгоджується з практикою Суду, згідно з якою стаття 8 охоплює можливість вести життя на власний розсуд, що може включати «можливість здійснювати діяльність, яку сам індивід вважає фізично чи морально шкідливою або небезпечною для себе» (див. *Pretty v. the United Kingdom*, № 2346/02, § 62, ECHR 2002-III; див. також *Dániel Karsai v. Hungary*, № 32312/23, § 85, 13 червня 2024 року, та *Pasquinelli and Others v. San Marino*, № 24622/22, § 77, 29 серпня 2024 року). Отже, у міркуваннях Верховного суду патерналістичний мотив захисту ув'язнених від їхніх власних шкідливих дій не був дозволеним; натомість поняття людської гідності та уникнення зайвих страждань і тривоги було закладено на початку аналізу.

Визнавши, що регламент запроваджено в межах повноважень, Верховний суд перейшов до другого етапу аналізу. Тут він розглянув, чи відбулося втручання у права (курців)-ув'язнених, і визнав втручання як у право власності, так і у право на вільну самореалізацію (див. § 34). Далі він застосував критерій «необхідності в демократичному суспільстві». У цьому контексті суд вважав, що заборона служить уже визначеним легітимним цілям. Верховний суд врахував аргумент Канцлера юстиції, що небезпеки для здоров'я, пов'язані з курінням, достатньо пом'якшені заборонаю куріння у приміщеннях, але водночас погодився з оцінкою міністра, що у порівнянні з повною заборонаю дозволення куріння у певних обмежених місцях у в'язниці підвищує ймовірність потрапляння тютюнових виробів у заборонені зони, що вимагатиме більших ресурсів. Ба більше, повна заборона ефективніша у запобіганні пожежам і використанню сигарет як валюти (див. § 37). У підсумку суд визнав, що заборона є пропорційною. Визнаючи, що симптоми відміни можуть бути неприємними, він зазначив, що лікування потрібне лише у найтяжчих випадках, а послуги консультування і лікування були доступні та заборону запроваджували поступово.

Щодо нібито недостатнього судового обґрунтування аспектів особистої автономії та свободи вибору, зауважимо таке. По-перше, Верховний суд визнав, що заборона тютюнових виробів втручалася у право на вільну самореалізацію (див. § 34 рішення), що в широкому сенсі відповідає релевантному аспекту статті 8 Конвенції — особистій автономії. Аналіз пропорційності суд здійснював щодо обох прав — власності та вільної самореалізації (див. § 38). По-друге, він від початку поспався на гідність ув'язненого і потребу запобігати зайвим стражданням і тривозі. По-третє, він постановив, що обмеження має бути необхідним у демократичному суспільстві і не може спотворювати «ядро» відповідних прав. Безумовно, Верховний суд не розвинув поняття самореалізації чи особистої автономії на більш абстрактному рівні, а зосередився на фізичних симптомах відміни внаслідок тривалої залежності, доступності консультування і лікування та поступовості запровадження заборони. Це могло бути зумовлено тим, як аналіз було окреслено попередньою перевіркою повноважень або, власне, самими заявниками (як, зрештою, вони окреслили свої скарги і в цьому Суді; див. §§ 9, 17, 23 і 97 рішення). У будь-якому разі постає питання, що саме, на думку більшості, було упущено національними судами в аналізі права заявника за статтею 8. У цьому зв'язку можна сказати, що й саме рішення Суду страждає на той самий недолік, який він приписує національним судам. Є загальне посилання на «розуміння особистої автономії разом із важливістю свободи вибору ув'язнених у вирішенні питань, що стосуються їхнього власного тіла і здоров'я» (див. § 169) без подальшої конкретизації природи цього права — ні загалом, ні в конкретному контексті, де поведінка завдає шкоди іншим і відбувається у в'язничних умовах. Більшість також не визначає критеріїв, за якими у тюремному контексті слід зважувати обмеження особистої автономії ув'язнених і їхньої свободи вибору у питаннях, що стосуються власного тіла й здоров'я, коли реалізація цієї автономії може створювати ризики для здоров'я інших і безпеки у в'язниці. Більшість відхиляє такі міркування, як обмежений (фізичний) вплив заборони з огляду на симптоми відміни та можливість консультування і лікування, як недостатні, не пояснюючи, як краще узгодити конфліктні права та інтереси чи яку вагу надати доволі абстрактному поняттю особистої автономії, відірваному від конкретної реальності. Ця стисла викладена субстантивна частина рішення щодо того, які саме залишкові аспекти особистої автономії курця-ув'язненого слід було зважувати, розчаровує, зважаючи на відсутність усталених критеріїв у практиці Суду щодо цього питання (за винятком практики, що працює у протилежному

напрямі — засудження Судом впливу пасивного куріння на некурців-ув'язнених за статтею 3).

Деякі змістовні орієнтири від більшості щодо «свободи палити» були б особливо корисними з огляду на незаперечну загальноєвропейську тенденцію обмежувати куріння як за межами, так і в межах в'язниць. На додачу до обмежень, нещодавно ухвалених у Франції, на які посилається суддя Pavli у своїй окремій думці, можна згадати досить широкі обмеження на куріння у Мілані (Італія), які з 1 січня 2025 року поширені на всі публічні або загальнодоступні відкриті місця, включно з вулицями та дорогами, за винятком ізольованих зон, де можливо дотримуватися дистанції 10 метрів від інших людей.[1] Порівняльне дослідження, проведене Судом (див. §§ 87–93 рішення), свідчить, що більшість держав-членів учинила кроки з регулювання, обмеження і стримування куріння у в'язницях, насамперед для захисту здоров'я некурців чи з інших причин. Хоча в Європі наразі лише Естонія та дві юрисдикції Сполученого Королівства (Шотландія і Англія та Уельс) мають повну або майже повну заборону куріння у в'язницях, не слід тлумачити це як консенсус держав-членів, що куріння у в'язницях ніколи не слід забороняти. Постає питання, чи не є названі юрисдикції частиною загальної тенденції до повністю «вільного від тютюну» середовища, просто на кілька кроків попереду сусідів. У будь-якому разі важко повірити, що сучасний стан речей свідчить про загальноприйняте уявлення про будь-яку «внутрішню» цінність куріння або потребу забезпечувати таку можливість у в'язницях. Наприклад, у справі про пасивне куріння Конституційний суд Бельгії, схоже, застосував іншу логіку, зосередившись на сприйнятому ризику для безпеки, пов'язаному з гіпотетичною реалізацією повної заборони куріння (див. § 94 рішення). Естонські органи вбачали загрозу безпеці у самому курінні.

Нарешті, вважаємо релевантним, що право, на яке посилаються заявники — палити у в'язниці — не належить до ядра прав, які захищає стаття 8 Конвенції, оскільки воно не стосується особливо важливого аспекту існування ідентичності заявника (пор., у іншому контексті, Parrillo, там само, § 174, i, a contrario, *Nämäläinen v. Finland* [GC], № 37359/09, § 67, ECHR 2014). Як впливає з окремої думки судді Pavli та наших власних вагань щодо прийнятності, є серйозні сумніви навіть щодо застосовності статті 8 до заявленого права. Але навіть якщо припустити, що стаття 8 застосовна, заявлене право палити у в'язниці в кращому разі знаходиться на периферії інтересів, які захищає стаття 8. Іншими словами, вплив на права заявників за статтею 8 не був істотним, що своєю чергою означає,

що такий інтерес не повинен мати особливої ваги у балансуванні. На іншій шальці терезів, звісно, — права некурців-ув'язнених за статтею 3, право органів влади враховувати безпеку і порядок у в'язницях, а меншою мірою — ресурсні наслідки відповідного балансування.

(d) Висновок

З огляду на наведене вважаємо, що національні процеси, у межах яких оцінювали та балансували відповідні інтереси, не були дефектними з точки зору аналізу за Конвенцією, а зроблений висновок залишався у межах розсуду держави-відповідача щодо цього питання. Відповідно ми вважаємо, що порушення статті 8 Конвенції не було.

(d) ОКРЕМА ДУМКА (ЧАСТКОВО РОЗБІЖНА) СУДДІ PAVLI

Сьогодні більшість Палати встановила нове фундаментальне право за статтею 8 Конвенції: право палити у в'язниці. Це рішення, якщо залишиться в силі, матиме негайні наслідки для установ виконання покарань у всіх сорока шести державах-учасниках Конвенції, зокрема у тих країнах або юрисдикціях, де вже діють або розглядають можливість запровадження обмежень на куріння у в'язницях чи інших схожих закладах.

Я не можу дійти висновку, що таке право існує за статтею 8 — на жодній із підстав або теорій, запропонованих у сьогоднішньому рішенні. Нетривіальна кількість окремих думок у цій справі красномовно свідчить про складність визнання такого права та його визначення чи окреслення меж. Але насамперед моя незгода ґрунтується на тому, що коли «фундаментальним правом» стає будь-що, це поступово знецінює головну «валюту» Конвенції.

Процес ідентифікації нових прав у «родючій» статті 8

Ця справа підсвічує ширші (і сталі) методологічні виклики у нашій доктрині статті 8. Текст цієї норми і природа прав, які вона забезпечує — зокрема «право на повагу до приватного і сімейного життя» — безперечно схильні до еластичного тлумачення. Дехто вважає, що протягом останніх десятиліть ці права Суд тлумачив інколи доволі широко. Стаття 8 стала парасолькою для широкого захисту особистісних прав у їх багатьох інкарнаціях;^[2] здебільшого — забезпечуючи потрібний захист сутнісних або інакше легітимних аспектів

приватності, але подекуди породжуючи питання щодо можливого «перетягування канату».

Практика Суду частково відповіла на це, вимагаючи, щоб втручання в багато визнаних аспектів приватного чи сімейного життя досягало певного «порогу серйозності», щоб підпадати під сферу статті 8. Цей поріг визначають переважно з огляду на тяжкість впливу на фізичну чи психологічну цілісність заявника, його/її соціальне становище, стосунки тощо. Подальшого тонкого налаштування шукали через доктрини «цільового» або «наслідкового» підходів, розроблені спершу для трудових спорів у справі *Denisov v. Ukraine* ([GC], № 76639/11, 25 вересня 2018 року). Проте поріг серйозності не застосовується системно у всіх сферах статті 8,^[3] і навіть у межах окремих тематичних напрямів.

Так чи інак, справи на кшталт цієї викривають обмеження наявної методології у стримуванні інфляційних тенденцій у тлумаченні статті 8. На мою думку, потрібен підхід, який виходить за межі — або, радше, передбачає — оцінку *in concreto* серйозності впливу на індивіда, зосереджуючись насамперед на природі заявленого «нового права» і його нормативному статусі серед європейських правових систем і решти демократичного світу. Один зі способів зробити це, особливо у прикордонних справах, де застосовність статті 8 є сумнівною, — оцінити, чи розглядають національні юрисдикції таке «право» як фундаментальне або конституційно захищене — на відміну від такого, що має лише законодавчий захист або звичаєвий статус. Якщо воно належить до першої категорії, це дає потужні підстави для захисту на рівні Конвенції. І навпаки, якщо до другої — це радше питання суверенної дискреції держав.

Запропоноване, можливо, не завжди є простим завданням, але воно може слугувати корисною відправною точкою для встановлення об'єктивних «запобіжників» при ідентифікації «нових прав» (або, як кому зручніше, нових аспектів прав за статтею 8). Якби такий підхід застосували в цій справі, я сумніваюся, що сьогоднішній результат встояв би.

Загальний інтерес автономії?

Повертаючись до цієї справи, заявники просили Суд визнати існування права палити у в'язниці за статтею 8, хоча Суд досі ніколи не встановлював, що існує право палити де-інде. Практично вся наша практика, пов'язана з курінням, стосується позовів некурців, включно з ув'язненими, які оскаржували наслідки

пасивного куріння для їхнього здоров'я та якості життя (див. § 148 рішення та наведені там справи).

Отже, необхідно спершу розглянути, чи захищає стаття 8 Конвенції загальне право на куріння у ширшого населення. Якщо такого права за статтею 8 немає поза в'язницею, воно не може виникнути як специфічна для в'язниці преференція.

Більшість спирається на аргумент, що оскільки куріння є загалом дозволеною (хоч і суворо регульованою) діяльністю серед дорослих, його слід захищати як частину сфери індивідуальної автономії в ухваленні життєвих рішень — включно з курінням адиктивних речовин, шкідливих для здоров'я. Адже люди справді знаходять певну насолоду у звичках, які їхні лікарі могли б не схвалити. Але цього, на мою думку, недостатньо, щоб перетворити так званий «свобідний інтерес» на фундаментальне право, захищене Конвенцією, яка, до того ж, не містить загальної «свобідної клаузули».

По-перше, таке право не може впливати лише з того, що на певний момент часу діяльність є загалом законною в одній чи навіть у кількох юрисдикціях.

Принаймні за відсутності будь-якого законодавчого або судового визнання, що така діяльність захищається як фундаментальне право. Наприклад, у Франції до зовсім недавнього часу було законно палити в парках, на пляжах та у певних інших відкритих місцях; з кінця червня 2025 року це вже не так, завдяки законодавчим змінам.[4] Сам факт, що закон на певний момент дозволяє певну поведінку, не створює твердої або постійної вимоги. Ані той факт, що переважна більшість європейських правових систем наразі, здається, дозволяє певний обсяг куріння у в'язницях (див. § 88 рішення). Ми їздимо праворуч у більшості країн Європи, але це не створює фундаментальних прав або свобод. Отже, те, що до вчора було політичним вибором кожної держави в контексті політики громадського здоров'я чи пенітенціарної політики, сьогоднішнім рішенням перетворюється на індивідуальний «козир», закріплений у наднаціональному каталозі прав.

По-друге, куріння — лише життєвий вибір, який, хай якою адиктивною не ставала звичка, навряд чи можна вважати ключовою рисою особистості чи суттєвим засобом самореалізації. Більшість це фактично визнає (див. § 160 рішення). Тому я не переконаний, що воно перебуває на одному нормативному рівні з іншими інтересами приватності, на які посилається більшість, визнаючи застосовність статті 8 у цій справі — наприклад, аспектами сексуальності ув'язнених чи

особистого іміджу (див. § 131 рішення). Як встановили різні верховні національні суди, куріння не є «базовим вибором, який становить ядро того, що означає користуватися людською гідністю і незалежністю».[5] І це попри те, що в багатьох суспільствах існують глибокі традиції куріння.

Те саме, на мою думку, стосується висновку Верховного суду Сполученого Королівства у справі *McCann v. The State Hospitals Board for Scotland* [2017] UKSC 31, який головно спирався на залишкову автономію і право на самошкідливу поведінку, із особливим (і, можливо, обачним) акцентом на рішенні цього Суду у справі *Pretty v. the United Kingdom* (№ 2346/02, 29 квітня 2002 року). Однак сумнівно, чи можна можливість курити порівняти із вагою інтересів за статтею 8, які виникають у моментальних рішеннях наприкінці життя або при застосуванні одиночного утримання до пацієнта психіатричного закладу (див. *Munjaz v. the United Kingdom*, № 2913/06, 17 липня 2012 року, також цитовану в *McCann*).[6] Так само не вважаю, що дуже прагматичне рішення Конституційного суду Бельгії (див. § 94 рішення) може слугувати потужною підтримкою для піднесення куріння до фундаментального аспекту приватності.

По-третє, так само недоречно говорити про загальне право курити, якщо поглянути на нинішні практики у сучасних європейських суспільствах. Набагато легше говорити про право не зазнавати впливу чужого тютюнового диму — як у публічних, так і в приватних місцях, де перебувають люди: у державних установах, а також у багатьох приватних приміщеннях — у закритих просторах і дедалі частіше навіть просто неба. Сьогодні ми очікуємо, що не зазнаватимемо впливу пасивного куріння в урядових офісах, школах, лікарнях, на роботі і практично в усіх інших закритих спільних просторах і, дедалі частіше, під час різних занять на відкритому повітрі — як свідчить приклад Франції. За такого стану речей просто не можна говорити про «право» курити у закладах, які є спільними для інших — коли така опція деінде обмежена переважно межами власного житла або рівнозначного приватного простору. Це, однак, дуже хитке підґрунтя, на якому можна будувати претензії на фундаментальне право.[7] Той факт, що не було справ у Страсбурзі, які б оскаржували такі загальні обмеження, також натякає, що вони не є спірними для широкої публіки.

Я визнаю, що існує певний «свобідний інтерес» робити речі, потенційно шкідливі для себе (але не обов'язково — для інших), не відчуваючи втручання держави. Очевидний приклад — помірковане вживання алкоголю, яке століттями схвалювали в багатьох місцях. США мусили ухвалити конституційну поправку у

1910-х, щоб реалізувати (зрештою невдалий) експеримент із «сухим законом». У Європі ХХІ століття, однак, важко підтримувати, що куріння належить до тієї ж категорії, що й келих вина, з огляду на загальну обізнаність про шкоду для громадського здоров'я і масштаб обмежень, запроваджених щодо можливості курити поза суто приватними просторами.

«Домівка» для курців-ув'язнених?

Навіть припускаючи, *arguendo*, що «залишкове» право курити існує серед широкого населення, надзвичайно сумнівно, що таке право може зберегтися у межах пенітенціарних обмежень.

Головні аргументи на користь такої позиції — що ув'язнені зберігають усі права, не несумісні із тюремним життям; і що в'язниця є їхньою «домівкою», принаймні для тих, хто відбуває тривалі строки. Однак очевидна проблема полягає в тому, що в'язниця також є єдиною «домівкою» для некурців-ув'язнених, а також місцем роботи для персоналу. Обидві ці категорії мають право не піддаватися ризикам для здоров'я і загальній неприємності пасивного куріння.

За таких обставин наполягання ув'язненого на праві курити не є класичним (негативним) втручанням держави у сферу його/її приватності. Це радше позитивна вимога покласти на державу обов'язок забезпечити — так чи інакше, попри права інших — можливість куріння. Згідно з нашою практикою, такі обов'язки зазвичай підлягають умовам розумності та непокладення надмірного тягаря на органи влади й бюджет (див. *Gaskin v. the United Kingdom*, 7 липня 1989 року, § 42, Series A no. 160). Відповідно вони потребують балансування інтересів і витрат, зокрема порівняно з іншими формами дозвілля, які можуть мати додаткову перевагу — не шкодити іншим.[8]

Постає релевантне питання: що такого особливого у курінні? Є багато інших значущих або таких, що знімають стрес, занять, які або не є життєздатними у в'язничних умовах, або вимагали б суттєвих інвестицій/адаптацій — як-от випити раз на час холодного пива, прогулятися лісом чи завести домашнього улюбленця. Чи мають курці-ув'язнені пріоритет перед любителями тварин?

Здається, що єдиний життєздатний аргумент на користь куріння у в'язницях зводиться до традиції: куріння історично слугувало способом зняти стрес і тривогу та приносило певну насолоду там, де доступно небагато розваг[9] (хоча це, можливо, дещо застаріле уявлення про пенітенціарне життя, адже сучасні ідеї

реабілітації наголошують на різноманітних інших формах дозвілля — можливо, корисніших). Тютюн також часто використовували як форму «валюти» серед ув'язнених. Але цього недостатньо, щоб переважити конкуруючі міркування; колись традиційним було і те, що дорослі спокійно курили у присутності дітей.

Ще важче стверджувати, що у конкретних обставинах цієї справи було досягнуто поріг «втручання» за статтею 8, якщо подивитися на еволюцію естонської правової рамки та заходів у відповідних установах, де утримуються заявники. Варто зазначити, що більшість не провела жодної оцінки того, чи досягли конкретні втручання порогу серйозності, який зазвичай вимагається у межах гілки «приватного життя» статті 8 (див. § 4 цієї Думки). Релевантно, що у період до запровадження повної заборони заявникам дозволяли не більше п'яти сигарет під час щоденної прогулянки на свіжому повітрі (див. § 68 рішення); іншими словами, вони не могли палити протягом 23 годин на добу. Сумнівно, що цього було достатньо для підтримки нікотинової залежності, або що додаткова «жертва» повної заборони була б значущою. Під час перехідного періоду денний ліміт поступово зменшили до однієї сигарети на день.

Нарешті — ризикуючи сказати очевидне — позиція Суду щодо обсягу статті 8 є повністю відокремленою від політичного питання, чи є доброю ідеєю запроваджувати повну заборону куріння у в'язницях і як це робити. Логічно припустити, що переважаючі практики в Європі відображають розуміння того, що збереження бодай певної можливості куріння для ув'язнених може, у підсумку, бути кращою управлінською політикою для тюрем. Але це регуляторний вибір держав, і, на мою думку, стаття 8 Конвенції має тут небагато що сказати (за винятком того, що викладено одразу нижче).

Вимоги щодо лікування симптомів відміни

На відміну від самої заборони, вимоги ув'язнених щодо відсутності державного забезпечення лікування нікотинової абстиненції та її полегшення після запровадження такої заборони, у принципі, можуть підпадати під сферу статті 8. Це було б виправдано з огляду на незначні та ймовірні наслідки для їхнього фізичного і психологічного здоров'я. Двоє заявників у цій справі висунули такі вимоги. Однак із причин, зазначених у § 126 рішення, які я вважаю переконливими, ці вимоги були недостатньо обґрунтовані (або, фактично, вичерпані на національному рівні), щоб бути прийнятними.

На завершення, з огляду на наведене, вважаю, що вимоги другого, третього і четвертого заявників за статтею 8 Конвенції або не підпадають під сферу цієї статті *ratione materiae*, або є неприйнятними з інших підстав. Я також проголосував разом із більшістю за відхилення скарг заявників за статтею 3 на підставі *ratione materiae* (див. § 127 рішення та пункт 4 резолютивної частини).

(e) ЗАЯВА ПРО ЧАСТКОВУ НЕЗГОДУ СУДДІ SERGHIDES

Як зазначено у вступному абзаці рішення, справа стосується повної заборони куріння у в'язницях Естонії, яка, на думку заявників — усі вони були ув'язненими на момент набрання забороною чинності, — порушила їхні права за статтями 3 та 8 Конвенції.

Я проголосував «за» пункти 1–6 резолютивної частини рішення, але «проти» пункту 7, яким відхилено решту вимог заявників щодо справедливої сатисфакції.

Зокрема, я з повагою не погоджуюся з § 177 рішення та відповідним пунктом 7 резолютивної частини, де зазначено, що констатація порушення сама по собі становить достатню справедливу сатисфакцію за будь-яку моральну шкоду, якої могли зазнати заявники. Посилаюся, *inter alia*, на мою частково окрему думку у справі *L.F. and Others v. Italy* (№ 52854/18, 6 травня 2025 року, § 12 окремої думки), де я пояснюю свою незгоду з такою практикою.

Висновки

Рішення не «легалізує» куріння у в'язницях; воно підвищує стандарт обґрунтованості втручання. Держави можуть посилювати антитютюнові політики, але загальні заборони мають бути виправдані оцінкою впливу на автономію, належною процедурою ухвалення та доказами ефективності.

Релевантні джерела

1. European Court of Human Rights, Press release ECHR 258 (2025), 04.11.2025 (*Vainik and Others v Estonia*, apps nos 17982/21 et al.; порушення ст. 8; 4:3; окремі думки).

2. *Animal Defenders International v the United Kingdom* [GC], no 48876/08, ECHR 2013 (extracts).
3. *Leyla Şahin v Turkey* [GC], no 44774/98, ECHR 2005-XI.
4. *Humpert and Others v Germany* [GC], nos 59433/18 and 3 others, 14 Dec 2023.
5. *Communauté genevoise d'action syndicale (CGAS) v Switzerland* [GC], no 21881/20, 27 Nov 2023.
6. *Chocholáč v Slovakia*, no 81292/17, 7 Jul 2022; *Kalda v Estonia (No 2)*, no 14581/20, 6 Dec 2022.
7. *Evans v the United Kingdom* [GC], no 6339/05, ECHR 2007-I.
8. *Pretty v the United Kingdom*, no 2346/02, ECHR 2002-III.
9. *Vavříčka and Others v the Czech Republic* [GC], nos 47621/13 et al., ECHR 2021.
10. *Hristozov and Others v Bulgaria*, nos 47039/11 and 358/12, ECHR 2012 (extracts).
11. *Munjaz v the United Kingdom*, no 2913/06, 17 Jul 2012.
12. *McCann v The State Hospitals Board for Scotland* [2017] UKSC 31.
13. *Dániel Karsai v Hungary*, no 32312/23, 13 Jun 2024; *Pasquinelli and Others v San Marino*, no 24622/22, 29 Aug 2024.